

Protestantse
Kerk

Geloof · Hoop · Liefde

Programma / Program

**Faith, Law and Redemption in Jesus and Paul:
Reformation Themes and Christian-Jewish Relations**

**Geloof, wet en verlossing bij Jezus en Paulus:
de Reformatiethematiek en de christelijk-joodse verhouding**

**November 7-8, 2016
Luntenen / Netherlands**

Content / Inhoud

Welcome / Welkom	3
Dr. René de Reuver, scriba Protestantse Kerk in Nederland Ds. Derk Blom, voorzitter Raad Kerk en Israël	
Foreword / Voorwoord	5
Dr. Eeuwout van der Linden	
Program / Programma	6
Monday / maandag, November 7 Tuesday / dinsdag, November 8	
Prayer / Afsluitend middegebed	16
Speakers and Presenters	20

This conference is organized by 'Church and Israel' of the Protestant Church in the Netherlands and the Protestant Council on Church and Israel, anticipating the 500th anniversary of the Protestant Reformation (2017) in light of the relationship of Christians and Jews.

Leden van de voorbereidingsgroep: Floor Barnhoorn, Derk Blom, Eeuwout van der Linden, Dick Pruiksma, Hans Schravasande, Eveline Bersma (Bureau Bersma)

Welkom

BACK TO THE BASICS MET JEZUS EN PAULUS

dr. René de Reuver

scriba Protestantse Kerk in Nederland

Al twintig eeuwen lang inspireren Jezus en Paulus mensen. Wie iets meer wil weten van het christelijk geloof kan niet om hen heen. Twintig eeuwen na hun optreden stellen zij ons nog steeds voor nieuwe vragen en uitdagingen.

In dit symposium gaan we op zoek naar de joodse wortels van Jezus en Paulus. Hoe werkt hun joodse identiteit door in hun spreken over geloof, wet en verlossing? Al snel kwam het tot een breuk tussen volgelingen van Jezus en volksgenoten van Jezus en Paulus. Paulus heeft aan deze breuk geleden.

Het uitdagende van dit symposium is dat gezocht wordt naar het joodse karakter van Jezus en Paulus, in het bijzonder in hun spreken over geloof, wet en verlossing. Het belooft een spannende zoektocht te worden. Moest hun spreken wel leiden tot een breuk? Of verbinden de joodse wortels van Jezus en Paulus joden en christenen?

Dit symposium gaat back to the basics. Het is mooi dat dit symposium wordt gehouden in het jaar waarin we 500 jaar Reformatie vieren. Het is concrete reformatie door terug te gaan naar de bronnen, op zoek naar het eigen originele karakter van Jezus en Paulus als 'zonen van Abraham'. Een bron van inspiratie voor joden en christenen in de hoop dat dit hen verbindt.

Het is bijzonder dat u aan deze spannende zoektocht meedoet. Hopelijk wordt u zo meegenomen dat u straks verrast en verrijkt naar huis gaat.

Inspirerende dagen toegewenst!

Voorwoord

VERDER LEREN EN ONTMOETEN

ds. Derk F. Blom

voorzitter Protestantse Raad voor Kerk en Israël

Van de ontmoeting en het gesprek met Joodse partners heb ik geleerd dat een van de belangrijkste zaken in het Jodendom 'het leren' is. Het Jodendom wordt wel gezien als 'de traditie van het permanente leren'. Het is deze traditie die de afdeling Kerk en Israël van de Protestantse Kerk in Nederland en de Protestantse Raad voor Kerk en Israël met nadruk inhoud willen geven. Onder leren willen we dan niet verstaan 'het met succes verwerven van kennis', maar 'het pogen om kennis te verwerven'.

De Protestantse Raad voor Kerk en Israël constateerde dat dit leerproces, waar het gaat om het inhoudelijk joods-christelijke gesprek, na een intensieve periode (van de jaren zestig tot begin jaren tachtig van de vorige eeuw) in de breedte van de kerk vrijwel tot stilstand is gekomen.

Dit heeft mede te maken met de aandacht die is uitgegaan naar het Arabisch-Israëliësch conflict. Het gevaar lag op de loer dat daardoor de theologisch-inhoudelijke studie op het tweede plan zou komen.

De Protestantse Raad voor Kerk en Israël is dan ook verheugd dat het leerproces mede door deze conferentie verdergaat, en spreekt nadrukkelijk de hoop uit dat het niet zal eindigen bij de muren van dit conferentiecentrum maar voort zal gaan in ontmoeting en gesprek binnen en buiten de kerk, met geloofsgenoten en andersgelovigen.

Persoonlijk verwacht ik dat deze conferentie de aandacht voor o.a. de vakken judaïca en joods-christelijke verhoudingen op de theologische faculteiten zal stimuleren en ook het gesprek met andersgelovigen kan verder helpen.

dr. Eeuwout van der Linden

projectmedewerker Kerk en Israël (dienstenorganisatie Protestantse Kerk) en predikant van de Protestantse Gemeente Oost-Souburg

Welkom in het conferentiecentrum De Werelt in Lunteren voor een tweedaags symposium! Niet toevallig wordt het symposium gehouden aan het begin van het jaar waarin aan 500 jaar Protestantisme aandacht wordt geschonken. Begon de Reformatie met een beweging terug naar de bronnen, back to the basics, in onze dagen worden we eveneens uitgedaagd om kernachtig te verwoorden wat geloven anno nu betekent. Wat hoort tot de kern en wat is ballast? In ieder geval is de kern Joods. Maar wat betekent dit?

In een prachtige bosrijke omgeving verdiepen we ons twee dagen lang in reformatie-thema's als geloof, wet en verlossing bij Jezus en Paulus, gezien in het licht van de joods-christelijke verhouding. Verrassende ontwikkelingen in de joodse en christelijke visies op Jezus en Paulus staan centraal.

Dit symposium, georganiseerd door Kerk en Israël en de Protestantse Raad voor Kerk en Israël, heeft een lange aanloop gehad. Samen zijn we van mening dat we allerlei exegetische en theologische vragen lang hebben laten liggen. Elders, en zeker in de VS, worden tal van vragen in het joods-christelijke gesprek open en uitdagend besproken. Het is onze ambitie dat het gesprek met Israël, zoals dat verwoord wordt in de Kerkorde, weer opnieuw inhoudelijk en theologisch wordt opgepakt. En dan is het uitdagend om juist samen de betekenis van Jezus en Paulus als Joodse hervormers te (her)ontdekken. Hoe kan er weer oog komen voor het uniek-Joodse van Jezus en Paulus, geplaatst in het Jodendom van de eerste eeuw? En op welke wijze heeft dat gevolgen voor de weg van het geloof die joden en christenen gaan?

Het opnieuw bekijken van kernthema's met gastsprekers uit binnen- en buitenland kan een nieuwe impuls geven aan Kerkzijn op weg naar 2025... Semper reformanda.

Programma / Program

Monday November 7, 2016

10.00-10.30 arrival

10.30-12.15 plenary session
moderator: rev. Dick Pruiksmā

10.30-11.00 dr. Eeuwout van der Linden

Welcome and Introduction

Bij de opening van de conferentie:
(alleen de Nederlandse tekst wordt gelezen)

- » Und suchst du meine Sunde,
flieh ich vor dir zu dir;
Ursprung, in den ich münde
du fern und nah bei mir.

Wie ich mich wend und drehe
geh ich von dir zu dir;
die Ferne und die Nähe
sind aufgehoben hier.

Vor dir zu dir mein Schreitern,
mein Weg und meine Ruh,
Gericht und Gnade, beides,
bist du, bist immer du.

(tekst Schalom Ben-Chorin, 1931)

- » Pursue, I find there's only escape
from God to God,
my freedom and my capture
means pardon and a rod.

In restless haste my journey
affords no changing view;
the route on which I hurry
begins and ends with you.

My start and destination,
My patron and my guest;
You are my Judge and Saviour;
You are my toil and rest.

(vert. Ivor Jones, 1972)

- » Jij zoekt mij: mens waar ben je?
Ik vlucht en schuil bij jou,
de bron waarin ik uitmond,
verlaat mij, blijf mij trouw.

Ik draai en keer me van je,
ik ga, kom bij je uit.
Jij wacht me in de verte,
ik weet je onderhuids.

Jij, als ik kom of wegga
en als ik hier blijf, jij.
Mijn rechter en mijn pleiter
ben jij en altijd jij.

(vert. Andries Govaart, Lied 857)

11.00-11.45 prof. Gabriele Boccaccini

Faith and Law in relation to Judgment and Forgiveness in Jesus, John the Baptist, and the Enoch tradition.

In this lecture I will focus on Jesus and his relationship the apocalyptic Enochic literature, emphasizing in particular the centrality of the problem of forgiveness of sins in first-century apocalyptic thought. Those who are intrigued by the lecture can find more information in my articles 'Three Paths to Salvation of Paul the Jew' and 'Forgiveness of Sins: An Enochic Problem, a Synoptic Answer'.

11.45-12.15 buzzgroups and plenary discussion

12.15-13.30 lunch

13.30-14.15 prof. Annette Merz

Is the parable of the workers in the vineyard (Matthew 20:1-16) concerned with 'salvation by works'?

The meaning of the parable of the workers in the vineyard is highly disputed in current scholarship. Joachim Jeremias' still influential interpretation contrasts Matthew's parable with a famous rabbinic parable. The parable narrates how a worker was taken for a walk by the king after only two hours of work, yet received the same payment as the other workers, because, according to the king, he accomplished more in two hours than the complaining workers in a whole day (Jerushalmi Berakhot 2.7). In the surrounding text this worker is compared to Rabbi Bun har Hiyya, who died as a young man. Jeremias concluded that the rabbinic parable represents "the world of merit" and of law, whereas Jesus' parable represents the "world of grace" and the Gospel. Recently, the Jewish New Testament scholar Amy-Jill Levine has stated: "Once Jewish Law becomes equated with 'bearing the burden of the day and the scorching heat,' we are no longer listening to the Jewish Jesus talking to fellow Jews. When Jewish practice or Jewish society becomes the negative foil to Jesus or the church, we do well to reread the parable."

Her own reading ends up with a predominantly economical interpretation of the parable, which seems unsatisfactory to many exegetes. In this lecture, building on the work of Catherine Heszer, I will ask if an interpretation is possible which (firstly) takes Jesus' Jewishness and the rabbinic parallels into account, and which (secondly) points to a religious interpretation of the parable that makes use of an established imaginary field of work and recompense.

14.15-14.45 buzzgroups and plenary discussion

14.45-15.00 break; tea and coffee will be served in the breakout rooms

15.00-16.00 parallel workshops

WORKSHOP 1, ENGLISH

prof. Gabriele Boccaccini and dr. Theo Witkamp

What's New in Jesus?

The problem of the origin of the Jesus movement, says Boccaccini, is simply ill-posed when we think that this movement would be the product of one of the other known Jewish movements of his time. The question about the origins of the Jesus movement is in reality the inquiry about the kind of Judaism from which the early followers of Jesus developed their own interpretation of Judaism and inherited the open questions they tried to answer. That is why Boccaccini wants to go beyond the search for quotations, allusions, parallels and influences and decides to devote his energy to studying the worldview, the premises, of both the Enoch tradition and the Jesus tradition. He does this by exploring the theme of God's forgiveness of sins. He finds remarkable similarities. In fact, his conclusion is 'that the gospels could be understood almost as a midrash to ch. 50 [sc. of the Book of Parables in 1 Enoch] in a perspective of realized eschatology – John the Baptist and Jesus have fulfilled the Enochic prophecy. ... The Jesus movement was not a Enochic movement but an outgrowth of the Enochic movement. The Synoptics are not Enochic texts, but an answer to an Enochic problem.'

In our workshop we will discuss some pros and cons of his thesis. Some are of a methodological kind, but on the whole I think that Boccaccini has unearthed an important trait of the apocalyptic Jesus movement which has been overshadowed by the dogmatic tradition of Christianity. He seems correct in contending that forgiveness is not meant for the righteous (who do not need it), nor for the unrighteous (who do not deserve it), but for the sinners who repent and abandon the works of their hands; they receive the mercy of God. He also stresses that the entire mission of John the Baptist and Jesus was devoted to this third group of 'others', the repenting sinners. Strong arguments in favour of this interpretation can be advanced ('I have come to call not the righteous but the sinners to repent') and we will look into some of these. This will include the interesting new light his thesis sheds on the old Son of Man problem. Interestingly, Boccaccini will find an ally in Dale Allison who recently entered the discussion (again) from a different angle.

Nevertheless, Boccaccini seems not to note that Jesus' mission had dangerous ramifications for the group called 'the righteous'. Seeing these consequences will add to the 'newness' of Jesus as it was seen by his earliest followers. So we will dig out some of the theological remains of their experiences with righteous people. *(Dr. L. Th. Witkamp)*

WORKSHOP 2, NEDERLANDS

dr. Leo Mock

(Wat) Kunnen Joden van Jezus leren?

Gedurende eeuwen was de verhouding tussen Joden en Christenen gespannen. Joden stoorden zich aan theologische uitspraken van Christenen, terwijl Christenen van hun kant maar niet begrepen waarom Joden hun religieuze werkelijkheid niet wilden delen. Wanneer Christenen steeds meer macht krijgen in het Romeinse Rijk wordt aan deze discussies een machtselement toegevoegd en ontaarden ze in repressie van Jodendom en Joden. Na de Sjoa is de Kerk begonnen met een proces van bezinning op haar houding t.o.v. Joden en Jodendom. Dit leidde

tot belangrijke inzichten en een veranderde houding. Hoewel veel Joden hier doorgaans positief tegenover staan, heeft men van Joodse kant weinig interesse in Christendom en het Nieuwe Testament. Aan de ene kant is dat begrijpelijk vanwege een pijnlijke geschiedenis die niet in korte tijd verdwijnt. Anderzijds is de mening ook dat men als Jood niets of weinig kan leren van het Christendom en diens grondlegger in de persoon van Jezus. In deze workshop wordt verkend of Joden niet toch 'iets' kunnen leren van hun zusterreligie. *(Dr. L. Mock)*

16.00-16.15 break, return to the plenary hall

16.15-17.00 plenary session

Summarizing the day with Gabriele Boccaccini, Pamela Eisenbaum, Annette Merz, Leo Mock, Peter Tomson and Theo Witkamp

17.00-18.30 free time

18.30-20.00 dinner

20.00-21.30 invited short statements on the theme of the conference, informal conversation on short statements, with contributions by Kees Posthumus, storyteller

Programma / Program

Tuesday November 8, 2016

07.00-08.30 breakfast

09.00-12.00 plenary session

moderator: dr. Eeuwout van der Linden

09.00-09.45 prof. Pamela Eisenbaum

Redeeming Redemption in Paul-Romans 9-11 Re-read.

The traditional Protestant reading of Paul's theology of redemption has several constant components: 1) that the ultimate spiritual goal for which ones strives is personal salvation in the form of eternal life; 2) that individuals must express faith in Christ in order to attain that salvation; 3) and that, inevitably, not everyone can or will achieve salvation. For those who value modern pluralistic theology, these components present serious challenges. On the traditional reading of Paul, redemption is exclusivist, individualistic, self-serving, and anthropocentric. Moreover, it reflects a condemnatory view of Jews and Judaism. But Paul has been badly misread, partly because of centuries-long anti-Jewish bias, a bias that has only begun to be undone. One important locus for deconstructing anti-Judaism and working toward rapprochement between Jews and Christians is Romans 9-11, which is the fullest expression of Paul's theology of redemption. Stripped of anti-Jewish assumptions, Paul's vision for redemption in Romans 9-11 can be read very differently; it is, in fact, inclusive, corporate, and varied. Paul's vision for the end of time is not a answer to the question, "How can I be saved?". Rather, it is his answer to the question "How will the world be redeemed?" And that is a very Jewish question, and one to which Paul gives a very Jewish answer!

09.45-10.15 coffee and tea break

10.15-11.00 prof. Peter J. Tomson

Reading Chapters 9-11 as the Centre of Romans: Reformation Theology, Historical Criticism, and Jewish-Christian Relations.

For almost two centuries, historical-critical exegetes have been discussing how to approach Romans. A new venue was opened by Krister Stendahl (1963) who proposed to read Romans not with a view on Reformation theology, but on the problems Paul was facing. In reaction, Ernst Käsemann (1969) found himself defending the legacy of the Reformation: justification by faith as the core of Romans. Actually, they disagreed on how to understand Ferdinand Christian Baur's explanation (1836) that Romans is about the Jewish Christians and that chapters 9-11 are its central part. A similar position was taken by Friedrich Wilhelm Marquardt (1971). Other exegetes have underlined the actual situation of the Jews in Rome and in Judaea at the time of writing.

On that basis, we shall explore the way central 'Reformation themes actually figure in Romans when we read the letter as being addressed to the situation of Roman Jews in 58 CE, comparing this also with 1 Corinthians and Galatians: 'Jew' and 'circumcision' (Rom 2-3), 'Law and faith' (Rom 4), and 'Israel' (Rom 9-11).

Finally, we shall study the Sinai motif that permeates Rom 9-11. In Rom 9:1-2, Paul compares himself with Moses, pleading for Israel atop Mt. Sinai, contrasting this with Elijah's complaint against Israel on Mt. Horeb (= Sinai; Rom 11:2-4). Paul's representation of Israel in Rom 9-11 is reminiscent of the rabbinic view of Israel before Sinai as 'a congregation for the sake of Heaven'. This insight bears on Jewish-Christian relations in the present.

Romeinen 9-11 gelezen als kern van de brief: Reformatiethematiek, historische kritiek en de christelijk-joodse verhouding.

Bijna twee eeuwen lang hebben historisch-kritische exegeten overwogen hoe Romeinen moet worden gelezen. Een nieuwe weg werd ingeslagen door K. Stendahl (1963) die voorstelde de brief niet te lezen met het oog op de theologie van de Reformatie, maar op de situatie waar Paulus voor stond. In reactie hierop voelde E. Käsemann zich geroepen (1969), het erfgoed van de Reformatie te verdedigen: rechtvaardiging uit geloof als de kern van Romeinen. In feite waren beiden het oneens over de interpretatie van de benadering van F.C. Baur (1836), nl. dat Romeinen over de joodse christenen gaat en dat hoofdstuk 9-11 centraal staan. Een vergelijkbare positie werd ingenomen door F.W. Marquardt (1971). Andere exegeten hebben gewezen op de actuele situatie van de joden in Rome en in Judea toen Paulus de brief schreef. In het licht daarvan zullen wij verkennen hoe centrale 'Reformatie-thema's' nu werkelijk functioneren in Romeinen, wanneer wij dit lezen als een brief gericht aan de situatie van Romeinse joden in 58 AD, terwijl wij dit ook vergelijken met 1 Korinte en Galaten: 'jood' en 'Besnijdenis' (Rom. 2-3), 'wet en geloof' (Rom. 4), en 'Israël' (Rom. 9-11).

Ten slotte zullen we het Sinai-motief bestuderen dat Rom. 9-11 doortrekt. In Rom. 9:1-2 vergelijkt Paulus zichzelf met Mozes, die bovenop Sinai pleit voor Israël, terwijl hij dat contrasteert met Elia's klacht tegen Israël op Horeb (= Sinai; Rom. 11:2-4). Paulus' voorstelling van Israël in Rom. 9-11 doet denken aan de rabbijnse visie op Israël voor de Sinai als 'een vergadering terwille van de Hemel'. Dit inzicht heeft repercussies voor de huidige verhouding van joden en christenen.

- 11.00-12.00** plenary discussion with Tomson and Eisenbaum responding to each other
- 12.00-13.00** lunch
- 13.00-14.00** parallel workshops

WORKSHOP 3, ENGLISH

prof. Pamela Eisenbaum and prof. Bert Jan Lietaert Peerbolte

The Jewish Paul who did not become a Christian.

Eisenbaum, Paul was not a Christian, p.2: My interest in writing a book on Paul began not out of spiteful resentment toward him, but because I passionately identify with his perspective on the world. Like Paul, I live as a Jew among Gentiles. Although I am Jewish, my scholarly expertise in the origins of Christianity landed me a teaching position in a Christian theological school. To be sure, not all my students are Christians and not all are studying for the Christian ministry, but many of them are. Although I never envisioned teaching in such an institution when I began my scholarly career, I now consider it a privilege. Being in a Christian institution has made me more self-consciously Jewish: remarkably enough, it has also contributed to my ability to see Paul as a Jew. Moreover, I have come to regard Paul as a Jew who wrestled with an issue which many modern American Jews wrestle : how to reconcile living as a Jew with living in and among the rest of the non-Jewish world. I think it is safe to assert that this issue transcends the peculiar situation of modern American Jews. Stated generically, the problem to which I refer concerns the relation of particularity and universality. . .

WORKSHOP 4, NEDERLANDS

prof. Annette Merz and prof. Peter Tomson

Van Jezus naar Paulus en terug.

Elke Paulus-lezer kan constateren dat hij aan Jezus als "Christus" en "Heer" een zeer grote betekenis toeschreef. In de wetenschappelijke theologie heerst vaak nog de mening dat Paulus erg weinig van Jezus als historische persoon kon weten. Hij kwam immers uit de Hellenistische wereld, terwijl Jezus was geworteld in de Joodse wereld van Galilea en Judea. Maar als we Paulus' Joodse achtergrond serieus nemen en ook bedenken dat Galilea niet afgesloten was van de omringende cultuur, kunnen we andere verbanden zien. De brieven van Paulus kunnen zelfs belangrijke documenten blijken te zijn van woorden die Jezus echt gezegd heeft.

14.00-14.15 break, return to plenary hall

14.15-15.15 plenary session

moderator: dr. Eeuwout van der Linden

Harvest of the conference, with a concluding summary by prof. Maarten den Dulk and all main lecturers participating (English and Dutch)

15.15-15.30 Afsluitend middaggebed

- » lofprijzing
Van het opgaan van de zon tot haar ondergaan
staat uw Naam, Enige God, over ons uitgeschreven.
- » ontsteken van een licht
Gezegend zijt Gij, Eeuwige God,
koning van hemel en aarde,
die ons opdraagt het licht te ontsteken.
- » Psalmengebed: lezen en zingen Lied 103e
Prijs de Heer, mijn ziel, en zegen zijn heilige naam.
Prijs de Heer, mijn ziel, Hij laat mij leven.
Hij vergeeft je alle schuld,
Hij geneest al het leed dat je lijdt;
je leven koopt Hij vrij van het graf,
Hij omringt je met liefde en goedheid.
De Heer is barmhartig en genadig,
geduldig is Hij en groot is zijn liefde.
Hij behandelt ons niet naar onze zonden,
Hij vergeldt ons niet naar onze schuld.
Zoals een vader van zijn kinderen houdt,
zo houdt Hij van allen die Hem aanbidden.
De liefde van de Heer duurt eeuwig
voor wie Hem aanbidden.

Bless the Lord, my soul, and bless God's holy name.

Bless the Lord, my soul, who leads me into life. (Taizé)

- » stilte
- » lezing: Matteüs 6
33 Zoek liever eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid, dan zullen al die andere dingen je erbij gegeven worden. 34 Maak je dus geen zorgen voor de dag van morgen, want de dag van morgen zorgt wel voor zichzelf. Elke dag heeft genoeg aan zijn eigen last.
- » lezing: Romeinen 11
33 Hoe onuitputtelijk zijn Gods rijkdom, wijsheid en kennis, hoe ondoordringend zijn oordelen en hoe onbegrijpelijk zijn wegen. 34 'Wie kent de gedachten van de Heer, wie was ooit zijn raadsman? 35 Wie heeft hem iets gegeven dat door hem moest worden terugbetaald?' 36 Alles is uit hem ontstaan, alles is door hem geschapen, alles heeft in hem zijn doel. Hem komt de eer toe tot in eeuwigheid. Amen.
- » gebed, besloten met 'Laudate omnes gentes, laudate Dominum' (Taizé)
- » zingen: lied 1014

1 Geef vre - de door van hand tot hand,
je moet die schat be - wa - ren;
be-scherm haar als een te - re vlam,
be-hoed haar voor ge - va - ren.

2. Geef vrede door van hand tot hand
met liefde, onze redding;
wees vriendelijk in woord en daad
bewogen om Gods schepping.
3. Geef vrede door van hand tot hand,
als brood om uit te delen;
kijk ieder mens met warmte aan,
zo kunnen breuken helen.
4. De sterke, zachte hand zij dank,
die meer dan troost kan geven:
als woorden stokken, spreekt de hand
in vriendschap, steun en zegen.
5. Geef Christus door van hand tot hand,
zijn liefde schenkt ons leven.
Geef vrede door, geef haar een kans:
een schat om uit te delen.

(uit Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk, vert. Andries Govaart)

1. Put peace into each other's hand
and like a treasure hold it;
protect it like a candle flame,
with tenderness enfold it.
2. Put peace into each other's hand
with loving expectation;
be gentle in your words and ways,
in touch with God's creation.

3. Put peace into each other's hand
like bread we break for sharing;
look people warmly in the eye:
Our life is meant for caring.
4. Give thanks for strong yet tender hands,
held out in trust and blessing.
Where words fall short, let hands speak out,
the heights of love expressing.
5. Put peace into each other's hand
he is love's deepest measure;
in love make peace, give peace a chance
and share it like a treasure.

(tekst Fred Kaan)

- » Zegen voor onderweg:
God zal met ons meegaan
Als licht in je ogen en lamp voor je voet
Als hand op je hoofd en arm om je schouder
Als baken bij ontij en verte die wenkt
Als groet op je lippen en hoop in je hart
Als stem die je uitdaagt, een woord dat je voorgaat.
- » Doven van de kaars:
Wij zijn uw lichtdragers en gaan het donker tegen.

Speakers and Presenters

PAMELA EISENBAUM

Pamela Eisenbaum is 'Associate professor of biblical studies and Christian origins at Iliff School of Theology' in Denver en verbonden aan het 'Center for Judaic Studies at the University of Denver'. Zij is een van de vier joodse nieuwtestamentici die aan christelijke theologische opleidingen in de V.S. doceren. In haar wetenschappelijke werk is er voortdurend een ondertoon van dialoog met de christelijke studenten aanwezig. Zij kent van binnenuit hun vragen en verstaat zo de moeilijkheden die zij hebben met nieuwe interpretaties van Paulus. Haar bekendste boek is 'Paul Was Not a Christian. The Original Message of a Misunderstood Apostle' (2009). Eerder schreef zij 'Invitations to Romans' (2006) en een studie over de Brief aan de Hebreëen. Voor 'The Jewish Annotated New Testament' (2011) verzorgde zij de inleiding en de kanttekeningen bij de Brief aan de Hebreëen.

Voor haar boek over Paulus werd zij zowel door nieuwere inzichten van christelijke als van joodse kant geïnspireerd. Zij is nauw verwant aan nieuwer onderzoek dat wordt aangeduid als 'New Perspective on Paul' en 'Paul within Judaism' (ook wel aangeduid als 'The Radical Perspective on Paul'). Van joodse kant noemt zij met name de studies over Paulus van Daniel Boyarin, Mark Nanos en Alan Segal. Zo is haar werk een van de vele actuele voorbeelden waarin joodse en christelijke bijbelwetenschappers gezamenlijk met dezelfde - spannende - vragen bezig zijn.

Dat Paulus geen christen was, omdat er nog geen van het Jodendom te onderscheiden kerk was, valt moeilijk te ontkennen. Paulus was en bleef voluit Jood. Het Christendom werd in de tijd van Paulus als een joodse sekte of messiaanse beweging gezien. Het boeiende van de benadering van Pamela Eisenbaum is dat ze vandaaruit Paulus radicaal opnieuw leest en zo tot verrassende conclusies komt, met grote waardering voor Paulus.

Wie verder met haar en haar werk wil kennis maken, verwijzen wij naar het internet, met onder meer een boeiend college onder de aanduiding 'Pamela Eisenbaum on the Pharisees on Vimeo'.

(Hans Schraivesande)

GABRIELE BOCCACCINI

De Italiaans-Amerikaanse geleerde Boccaccini werd in 1958 in Florence geboren en studeerde Joodse studies en de geschiedenis van het vroege Christendom in Italië en de VS. In 2005 werd hij 'Professor of Second Temple Judaism and Christian Origins in the Department of Near Eastern Studies' en bij het 'Frankel Center of Judaic Studies'.

In 2001 stichtte hij het Enoch Seminar, waarvan hij tot nu toe de voorzitter is. Het Enoch Seminar is een groep van 200 hoogleraren uit 15 landen die zich specialiseren in het Jodendom van de Tweede Tempel Periode en de oorsprongen van het christendom. Vanuit hun conferenties is een indrukwekkende stroom van publicaties voortgekomen, die ook nieuw licht werpen op de verhouding Jodendom-christendom. Hij schreef onder meer: 'Middle Judaism. Jewish Thought 300 B.C.E to 200 C.E.' (1991), 'Roots of Rabbinic Judaism' (1994) en 'Beyond the Essene Hypothesis: The Parting of the Ways between Qumran and Enochic Judaism' (1998).

In 2106 verscheen een bundel opstellen vanuit een van de recente Enoch Seminars: 'Paul the Jew. Rereading the Apostle as a Figure of Second Temple Judaism'. Als samensteller van dit boek heeft hij de inleiding verzorgd. De richting van het boek wordt zo omschreven: 'Paulus was geen apostel van de intolerantie, die maar één weg naar redding predikte. Hij was niet alleen maar de apostel van de heidenen, die twee onderscheiden wegen naar redding wees: de Thora voor de Joden en Christus voor de heidenen. Paulus de Jood was de apostel van Gods genade, die drie wegen naar redding wees: rechtvaardige joden hadden de Thora, rechtvaardige heidenen hadden hun geweten, en zondaars (Joden en heidenen) hadden Jezus als vergever van zonden'. Hij ziet bij Paulus een onderscheid tussen 'rechtvaardiging' ('justification') van de zondaar en 'redding' (salvation'). In het perspectief van het apocalyptische eindgericht is er de genade in de rechtvaardiging van de zondaar. Maar die rechtvaardiging heeft wel consequenties voor de verdere levenswandel, waarop het uiteindelijke oordeel van God berust. In de nadruk op de rechtvaardiging van de verlorenen en zondaars bij Jezus (Marcus 2) en bij Paulus komt hun boodschap overeen. Dat de Messias de macht heeft zonden te vergeven ziet Boccaccini ook aanwezig in de boeken uit die tijd in de Enoch traditie.

Voor meer informatie over Boccaccini: zie Wikipedia, de 'Enoch Seminar website, en de site '4 Enoch: The Online Encyclopedia of Second Temple Judaism'.

(Hans Schraivesande)

ANNETTE MERZ

Sinds 2014 is Annette Merz hoogleraar Nieuwe Testament aan de Protestantse Theologische Universiteit Groningen. Zij studeerde in Münster en Heidelberg waar zij promoveerde op 'De intertextuelle und historische Ort der Pastoralbriefe' (over de brieven die op naam van Paulus staan, maar van zijn leerlingen afkomstig zijn). Daarna was zij docent en onderzoeker en schreef zij samen met Gerd Theissen 'Der historische Jesus. Ein Lehrbuch', een standaardwerk over de historische Jezus dat in zes talen is vertaald. Sinds 2003 heeft zij als onderzoekster, docent en hoogleraar gewerkt aan de Universiteit van Utrecht en aan de 'Tilburgse School of Catholic Theology'. Zij heeft gepubliceerd over de gelijkenissen en de wonderverhalen over Jezus. Op het internet is er veel over haar te vinden: op Wikipedia, de site 'Over mijzelf' en de tekst van haar inaugurele rede in Groningen in 2015: 'Wil de echte Jezus opstaan? Oude dilemma's, nieuwe trends en de relevantie van historisch Jezusonderzoek.'

(Hans Schraivesande)

MAARTEN DEN DULK

Maarten den Dulk was gemeentepredikant, rector van het seminarie Hydepark en is emeritus kerkelijk hoogleraar Praktische Theologie in Leiden.

BERT JAN LIETAERT PEERBOLTE

Bert Jan Lietaert Peerbolte was werkzaam bij de universiteiten van Utrecht, Kampen en Yale (USA). Sinds 2008 is hij hoogleraar aan de Vrije Universiteit. Hij is gespecialiseerd in de geschiedenis van het vroegste christendom en het jodendom van dezelfde periode.

LEO MOCK

Leo Mock volgde een opleiding aan een talmoedhogeschool (jesjiwa) in Israël. Verder studeerde hij Joodse geschiedenis aan de Bar-Ilan Universiteit en oude geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). In december 2015 promoveerde hij cum laude aan de Tilburg University. Leo Mock heeft verschillende publicaties over jodendom op zijn naam en is betrokken bij het tijdschrift Tenachon, een uitgave van PaRDeS. Naast een wekelijkse column geeft Mock diverse Rabbinica-cursussen. Aan de Tilburg University is hij docent Judaïca.

KEES POSTHUMUS

Kees Posthumus vertelt oude verhalen vroom en vrolijk in kerken en kroegen. Samen met zijn vaste accordeonist Juul Beerda maakt hij musicals over velerlei onderwerpen.

EEUWOUT VAN DER LINDEN

Eeuwout van der Linden is projectmedewerker Kerk en Israël bij de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk. Daarnaast is hij predikant van de Protestantse Gemeente Oost-Souburg. Hij is gepromoveerd in de interreligieuze dialoog en schreef diverse boeken, waaronder 'Wie is die man? Joodse visies op Jezus'; 'Als een zegel op je hart; Hooglied in beeld' en 'De appel van Adam en Eva'.

DICK PRUIKSMA

Dick Pruiksma is emeritus predikant van de Protestantse Kerk in Nederland, lid van de Protestantse Raad voor Kerk en Israël en coördinator van de website www.joods-christelijke-dialogo.nl. Hij was voorzitter van het Overlegorgaan van Joden en Christenen in Nederland (1994-2004) en algemeen secretaris van de International Council of Christians and Jews (2006-2013).

PETER J. TOMSON

Dr. P.J. Tomson studeerde theologie en judaïca in Amsterdam en Jeruzalem. Was tot 2013 hoogleraar Nieuwe Testament, Judaïca en Patristiek aan de Faculteit voor Protestantse Godgeleerdheid in Brussel, thans gasthoogleraar Bijbelwetenschappen aan de KU Leuven en Joint General Editor van Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum (CRINT). Hij publiceerde: Paul and the Jewish Law: Halakha in the Letters of the Apostle to the Gentiles (CRINT 3.1, 1990); met Joshua Schwartz: Jews and Christians in the First and Second Centuries: How to write Their History (CRINT 13, 2014); met Reimund Bieringer e.a.: Second Corinthians in the Perspective of the Late Second Temple Judaism (CRINT 14, 2014) en The New Testament and Rabbinic Literature (2010). In het Nederlands verschenen 'Als dit uit de Hemel is...': Jezus en de schrijvers van het Nieuwe Testament in hun verhouding tot het Jodendom (1997) en De zaak Jezus en de Joden (2001).

HANS SCHRAVESANDE

Hans Schraivesande was 25 jaar werkzaam voor ZWO en oecumene bij de Protestantse Kerk en voorgangers. Hij promoveerde in 2009 over 'Eenheid in het werk van Martin Buber'. Hij is lid van de Protestantse Raad voor Kerk en Israël en geeft cursussen op het terrein van Judaïca.

THEO WITKAMP

Theo Witkamp is hoofd seminarium van de Protestantse Theologische Universiteit en heeft o.a. gepubliceerd over het evangelie naar Johannes en over de paulijnse brieven.

**Protestantse
Kerk**

Protestants Landelijk Dienstencentrum

Joseph Haydnlaan 2a

Postbus 8504

3503 RM Utrecht

www.protestantsekerk.nl > Geroepen tot > Kerk en Israël

Hoe vernieuwend waren Jezus en Paulus? Hoe brachten zij elementen uit de Joodse traditie in een nieuwe vormgeving bij elkaar? Kun je hen Joodse hervormers noemen, en wat betekent dit dan voor het gesprek tussen joden en christenen?

Dit symposium heeft als doel een grondige herbezinning op de uitgangspunten van de reformatorische traditie. Terug naar de Joodse context van Jezus en Paulus. Vooraanstaande wetenschappers vertellen de nieuwste inzichten.

Scriba van de synode dr. René de Reuver over dit symposium:

“Back to the basics. Het is concrete reformatie door terug te gaan naar de bronnen, op zoek naar het eigen originele karakter van Jezus en Paulus als ‘zonen van Abraham’.”

Prof. Annette Merz:

“Geen dogma en geen verhaal, maar een levend mens stond aan het begin van de Joodse vernieuwingsbeweging die zich zou ontwikkelen tot het christelijke geloof.”